

TARTU ÜLIKOOLI DOKTORITÖID

**EESTI KIRJANDUS JA
POSTMODERNISM**

PIRET VIRES

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Raamatu valmimist on toetanud
Eesti Teadusfondi grant nr ETF7679 “Osaluskultuur küberruumis:
kirjandus ja tema piirid” ja sihtfinantseeritav teadusteema nr SF0030054s08
“Mimeesi retoorilised alusmusterid ja eesti tekstikultuur”

Tagakaane foto: Karl Martin Sinijärv

Keeletoimetaja: Tiina Hallik

ISSN 1736-7468

ISBN 978-9949-11-954-7

Autoriõigus Piret Viires, 2008

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. POSTMODERNISMI JA POSTMODERNISUSE MÕISTED	9
2. MODERNISUS/MODERNISM JA POSTMODERNISUS/ POSTMODERNISM.....	12
3. POSTMODERNISMI MÕISTE AJALUGU.....	15
4. POSTMODERNNE ÜHISKOND.....	23
5. POSTMODERNISM JA TEHNOLOOGIA.....	30
6. POSTMODERNISM KULTUURIS	33
7. POSTMODERNISTLIK KIRJANDUS.....	37
8. POSTMODERNISM EESTI KIRJANDUSES. ÜLDINE KULTUURI- TAUST	43
8.1. Postmodernismi/postmodernsuse ideede tulek eesti kirjandusse.....	43
8.2. Postmodernism eesti kirjandusloo kontekstis	48
9. POSTMODERNISM EESTI KIRJANDUSES. TEKSTINÄITEID	53
9.1. Postmodernismi koondtunnused	53
9.2. Postmodernismi varasemad ilmingud eesti kirjanduses. 1950–1980-ndad aastad	54
9.3. Postmodernism ja 1990-ndate kirjandusmurrang.....	63
9.4. Postmodernism 21. sajandi eesti kirjanduses	84
9.5. Järeldused postmodernismi esinemisest eesti kirjanduses.....	89
10. LÕPPJÄRELDUSED. POSTMODERNISMI SEISUND JA VÄLJAVAATED TÄNAPÄEVAL	95
KOKKUVÕTE.....	100
KASUTATUD ALLIKAD	105

SISSEJUHATUS

Käesolev raamat on täiendatud variant 2006. aastal Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakonnas kaitstud doktoriväitekirjast “Postmodernism eesti kirjanduskultuuris” (Viires 2006b), mille juhendajaks oli professor Rein Veidemann ja oponendiks dr Epp Annus. Töö kasvas välja huvist tänapäeva eesti kirjanduse ja seda mõjutavate protsesside vastu. Olen käsitlenud kirjandust osana suuremast vaimsest ja sotsiaalsest tervikust ning püüdnud mõista tegureid, mis viivad kirjanduses ühe või teise ilmingu tekkimiseni. Olen tundnud huvi kirjanduse sisu ja vormide muutumiste, eksperimentaalsuse, piirjuhtumite ja äärealade vastu. Ennekõike on aga nii väitekiri kui siinne raamat minu magistritöö “Etnofuturismist küberkirjanduseni. Eesti kirjandus 1990-ndatel aastatel” (vt Viires 2000a) edasiarendus.

Magistritöös oli postmodernismi temaatika teadlikult kõrvale jäetud, oli tehtud vaid vihje sellise lähenemise võimalikkusele ja keskenduti teistele aspektidele. Siinses käsitluses on fookuses nii postmodernismi teooria kui ka praktika. Muu hulgas on just eesti kirjanduse muutumisi 1990-ndatel vaadeldud läbi postmodernismi prisma. Kuna postmodernism on ühelt poolt väga kompleksne ja teiselt poolt hajus ning kõige hõlmavusele apelleeriv mõiste, on see töö olnud mulle tõsiseks väljakutseks. Loodan, et lõppkokkuvõttes olen lisanud omapoolse peatüki eesti kirjandusloole tõlgendusena.

Käsitluse “Eesti kirjandus ja postmodernism” eesmärgiks on uurida, kuidas postmodernism on mõjutanud eesti kultuuri, täpsemalt kirjandust. On püütud kaardistada postmodernismi ilminguid eesti kirjanduses ning anda võimalik raam sellele teemale edasiarendamiseks ja postmodernistlike kirjandusteoste analüüsiks. Siinsed seisukohad lähtuvad ka postmodernse ühiskonna ja postmodernistlike kirjandusteoste vahelisest korrelatsioonist.

Seega on töö eesmärgid kitsamalt järgmised:

1. Analüüsida postmodernismi esinemist eesti kirjanduskultuuris.

2. Analüüsida postmodernistliku kirjanduse ja postmodernse ühiskonna vahelisi suhteid, keskendudes Eesti eripärale võrreldes tavapärase läänelike postmodernsete ühiskondade arenguga.
3. Pakkuda välja võimalik mudel postmodernistlike teoste määratlemiseks eesti kirjanduses.

Töö hüpoteesiks on, et postmodernistlikke teoseid ei saa määratleda, lähtudes ainult tekstisestest tunnustest, vaid tuleks arvestada ka postmodernse maailma kujutamist teoses ja postmodernse ühiskonna olemasolu teose kirjutamise ajal.

“Eesti kirjandus ja postmodernism” suhestub eelnevate uuringutega, mis käsitlevad postmodernismi ja eesti kirjanduse suhteid, samas mööndes, et täielikku ja ammendavat käsitlust selle kohta eesti kirjandusteaduses ei ole.

1980-ndate vahetusel – 1990-ndate algul ilmus perioodikas mitmeid postmodernismi tutvustavaid artikleid, esimeseks tõenäoliselt Hasso Krulli “Hando Runnel ja postmodernism” Vikerkaares (vt Krull 1988). Kõige rohkem postmodernismi käsitlevaid tekste ilmuski Vikerkaares, näiteks H. Krulli loengusari, mis tutvustas poststrukuralismi (Krull 1992–1993), tõlgiti ka vastavate teoreetikute tekste. 2006. aastaks on ilmunud mitmete postmodernistlike teoreetikute teosed raamatutena, enamasti sarjas “Avatud Eesti Raamat” (täpsemalt vt 8.1.).

1990-ndate lõpul on akadeemilises uurimuses postmodernismi vastu siiski suuremat huvi tuntud, nt eriti Epp Annuse artiklid, käsitlusi on olnud Tiit Hennostelt, Hasso Krullilt, Märt Väljatagalt, Rein Veidemannilt, Sirje Oleskilt jt. Postmodernistlik diskursus on esindatud 2001. aastal ilmunud “Eesti kirjandusloos”, kus mitmeid eesti kirjanduse 20. sajandi lõpu teoseid nimetatakse postmodernistlikeks (täpsemalt vt 8.2.).

2005. aastal ilmus Janek Kraavi ülevaatlilik kokkuvõte “Postmodernismi teooria ja postmodernistlik kultuur”, mis tutvustab postmodernismi põhiseisukohti ja on seni kõige põhjalikum postmodernismi kohta ilmunud allikas eesti keeles.

Samas pole senini kirjanduskäsitlustes eesti kirjandust tervikuna postmodernismi aspektist analüüsitud.

Käesolev raamat ei pretendeeri samuti kõikehõlmavusele, kuid on püütud jälgida, kuidas postmodernism jõudis ja kinnistus eesti kirjandusse. Nii on siin esitatud ja analüüsitud mõningaid näiteid eesti postmodernistlikest kirjandustekstidest, jälgides postmodernismi ilminguid alates 1950-ndatest aastatest kuni 21. sajandi alguseni.

Lisaks antakse raamatus ka skeem, mille abil saaks kindlaks määrata postmodernistlikke tekste eesti kirjanduses. Muidugi tuleb seda skeemi näha esialgse võimaliku mudelina, mille praktiline rakendamine kirjandusanalüüsis ei pea olema obligatoorne. Lisaks tuleb märkida, et poststrukturealismis käsitlemine on kõrvale jäetud, kuna keskendus on postmodernismi esinemisel kirjanduskultuuris ja postmodernisel ühiskonnal.

Seega tuleks siinset raamatut näha suunana, kuhu oleks võimalik postmodernismi käsitlemisel minna, ja raamistikuna, milles oleks võimalik edasi liikuda. Kuna postmodernismi mõiste iseenesest on oma olemuselt laiahaardeline, laialivalgav ja ebastabiilne, siis aine heterogeensus tingib ka meetodi heterogeensuse. Postmodernismi teema ei ole üheselt lahendatav ja sinne käsitlus võiks olla üks võimalik lahendus paljude erinevate tõlgendusviiside hulgas.

Lühidalt öeldes: raamatus püütakse anda põgus ülevaade nii postmodernismist üldisemalt kui ka kitsamalt eesti kirjanduse ja postmodernismi suhetest.

Selleks vaadeldakse kõigepealt postmodernismi ja postmodernsuse mõisteid, modernismi ja postmodernismi vahekorda, postmodernismi mõiste ajalugu. Lähemalt peatutakse postmodernisel ühiskonnal, postmodernismil ja tehnoloogial, postmodernismil kultuuris, eraldi vaadeldakse postmodernistliku kirjanduse tunnuseid.

Teiseks käsitletakse lähemalt üldist kultuuritausta postmodernismi eesti kirjandusse tulekul: vaatluse all on kõigepealt postmodernismi/postmodernsuse ideede jõudmine eesti kultuuripilti ja seejärel postmodernismi mõiste kasutamine eesti kirjandusloos kontekstis.

Sellele järgneb tekstinaidete analüüs, kus algul esitatakse postmodernismi võimalikud koondtunnused. Edasi vaadeldakse postmodernismi varasemaid ilminguid eesti kirjanduses 1950–1980-ndatel, postmodernismi 1990-ndate kirjandusmurrangu ajal ning postmodernismi 21. sajandi eesti kirjanduses.

Lõppjärel dustena on esitatud mõtteid postmodernismi seisundist ja väljavaadetest tänapäeval.

Kui algselt oli sinne käsikiri mõeldud doktoriväitekirjaks esitatud artiklite sissejuhatava peatükina, siis praeguse raamatuna ilmuva väljaande jaoks on käsikirja teatud määral muudetud. Mõningad osad doktoriväitekirja artiklitest on siia sisse sulatatud või on nendele artiklitele tekstis viidatud. Kuigi käsikirja raamatuks ettevalmistamisel oli väitekirja kaitsmisest möödas juba enam kui aasta, on siiski jäänud peamiselt sellise teksti juurde, nagu ta kaitsmiseks esitati.

Doktoriväitekirja oli kirjutatud sihtfinantseeritava teadusteema nr SF0182140s02 “Eesti kirjandus ja maailmakirjandus intertekstuaalsuse paradigmas” (2002–2006) ja

Eesti Teadusfondi grant nr ETF5965 “Meediadeterminismi probleem ja kunstiteose ajalis-ruumilised suhted” (2004–2006) toel. Raamatuna trükiks viimistlemist on toetanud sihtfinantseeritav teadusteema nr SF0032471s03 “Eesti kirjanduse topoloogia ja tekstuur. [Intersemiootiline analüüs]” (2003–2007, Eesti Kirjandusmuuseum, teema juht dr Virve Sarapik), Eesti Teadusfondi grant nr ETF7679 “Osaluskuultuur küberruumis: kirjandus ja tema piirid” (2008–2011) ja sihtfinantseeritav teadusteema nr SF0030054s08 “Mimeesi retoorilised alusmustrid ja eesti tekstikultuur” (2008–2013, Eesti Kirjandusmuuseum, teema juht dr Virve Sarapik). Tööd on toetanud ka Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut.

Täna inimesi, kes selle töö teostumisele ühel või teisel viisil kaasa on aidanud. Täna oma juhendajat professor Rein Veidemannit, kes ergutas mind ette võtma sellist keerukat ülesannet nagu eesti kirjanduse ja postmodernismi seoste uurimine. Sooviksin tänada sihtfinantseeritava teema “Eesti kirjandus ja maailmakirjandus intertekstuaalsuse paradigmas” juhti professor Jüri Talvetit, kes mind selle töö valmimisel igakülgset toetas, aga ka Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakonda ning eesti kirjanduse õppetooli mõistva ja abivalmis suhtumise eest. Täna dr Virve Sarapikku, dr Marin Laaki, Tiina Hallikut, dr Epp Annust, Jan Kausi, Britta Koržetsit, dr Simon Dresnerit. Täna toe ja mõistmise eest oma lähedasi ja perekonda – vanemaid ja abikaasat Aap Neljast.